

Полтавська державна аграрна академія

**ЕКОНОМІЧНИЙ, ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА
ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ І
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Колективна монографія

**За редакцією О. В. Калашник, Х. З. Махмудова,
І. О. Яснолоб**

Полтава – 2019

УДК 330
Е 45

Рецензенти:

Г. О. Бірта, д-р с.-г. наук, проф., завідувач кафедри товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

В. В. Писаренко, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри маркетингу Полтавської державної аграрної академії

В. П. Писаренко, д-р наук з держ. управл., проф., професор кафедри публічного управління та адміністрування Полтавської державної аграрної академії

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Полтавської державної аграрної академії (протокол № 2 від 29.10.2019 р.)

Е 45 Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва : колективна монографія ; за ред. О. В. Калашник, Х. З. Махмудова, І. О. Яснолоб. Полтава : Видавництво ПП «Астроя», 2019. 371 с.

ISBN 978-617-7669-49-3

У колективній монографії з позицій міждисциплінарного підходу викладено результати досліджень економічного, організаційного та правового механізму підтримки і розвитку підприємництва. Наведено особливості вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку підприємництва. Розглянуто організаційно-економічні та фінансові аспекти розвитку підприємництва. Визначено особливості сучасного правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Досліджено сучасні аспекти управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання. Означено особливості формування асортименту товарів як інструмент підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. Розкрито деякі питання щодо якості та безпечності товарів як складової підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. Розглянуто інноваційні технології розвитку у сфері економіки, підприємництва. Виявлені економічні, соціальні та правові аспекти розвитку сільських територій. Наведені проблеми розвитку бізнес-освіти та управління знаннями.

Колективна монографія є частиною науково-дослідних тем Полтавської державної аграрної академії «Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва» (номер державної реєстрації 0117U003103 від 22.02.2017 р.) та «Концепція розвитку енергоефективних і енергонезалежних сільських територій задля зміцнення конкурентоспроможності національної економіки» (номер державної реєстрації 0119U100028 від 10.01.2019 р.).

Розраховано на науковців, викладачів, керівників і спеціалістів органів державного управління, фахівців агроформувань, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться питаннями використання альтернативних джерел енергії в умовах сільських територій.

УДК 330

Автори вміщених матеріалів висловлюють власну думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів відповідальність несуть автори.

ISBN 978-617-7669-49-3

© Колектив авторів, 2019.

3.2. Адміністративно-правові аспекти здійснення державного контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності (<i>Кальян О. С., Козаченко Ю. А.</i>)	93
3.3. Реєстраційні процедури як інструмент управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання (<i>Луній Є. А., Нестеренко Н. М.</i>)	101
3.4. Формування правової компетентності майбутніх підприємців (<i>Осташова В. О.</i>)	108
3.5. Переоцінка основних засобів: облікові аспекти та вплив на показники фінансової звітності підприємства (<i>Прийдак Т. Б., Мокієнко Т. В., Нездойминого О. Є.</i>)	114

РОЗДІЛ 4. СУЧАСНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

4.1. Корпоративна культура як інструмент ефективного управління персоналом готельної індустрії (<i>Архіпова С. П., Польова Л. В.</i>)	126
4.2. Перспективи використання рослинної сировини та купажованих жирів в технології м'ясопродуктів (<i>Будник Н. В., Кайнаш А. П., Бобошко С. О., Сахарова О. І.</i>)	132
4.3. Вибір методичного підходу і методу оцінки вартості сільськогосподарського бізнесу для інвестування (<i>Махмудов Х. З., Сівіцька Ю. О., Махмудова І. В.</i>)	137
4.4. Управління розвитком підприємництва у митній сфері (<i>Мороз С. Е., Калашник О. В., Лисак Д. Г.</i>)	146
4.5. Управління центрами витрат як інструмент ефективної підприємницької діяльності (<i>Олійник А. С., Терещенко І. О., Дмитренко О. Ю., Пушміна О. В.</i>)	152
4.6. Теоретико-методологічні засади соціально-психологічного аналізу управління підприємствами агропромислового комплексу (<i>Подлесна Г. В., Ільченко А. М.</i>)	159
4.7. Організаційна культура як фактор формування ефективної діяльності підприємницьких структур (<i>Сазонова Т. О., Шульженко І. В.</i>)	166
4.8. Технологічні аспекти підвищення ефективності садівництва в Україні (<i>Хмельницька Є. В.</i>)	172
4.9. Ризики в суспільстві (соціально-філософський аспект) (<i>Шейко С. В., Колодій О. С., Кальян С. Є.</i>)	179

глибинний зміст її існування; ОК розробляють для людей (персоналу) і їхніми ж зусиллями (точніше – зусиллями фахівців, які також є персоналом); ОК має бути культурою взаємодовіри та поваги, забезпечувати ефективний взаємний зв'язок; ОК має відображати стиль лідерства – лише тоді вона буде гармонійною, а не штучно придуманою. Ідеального типу організаційної культури не існує, але загальні правила побудови сильної ОК є теоретико-методологічно обґрунтованими та практично випробуваними.

4.8. Технологічні аспекти підвищення ефективності садівництва в Україні

Хмельницька Є. В., канд. техн. наук, доцент

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Україна передусім відома як країна зі сприятливими природно-кліматичними умовами для інтенсивного розвитку плодівництва. Низький рівень споживання яблук населенням в Україні є результатом дії двох чинників: недостатніх масштабів садівництва та низької ефективності цієї галузі.

Ефективність галузі плодівництва значною мірою залежить від того, наскільки акуратно, швидко та безпечно зібрана продукція буде доставлена до місць зберігання чи реалізації – цей етап доведення продукції до споживача є досить відповідальним і складним, оскільки він об'єднує дуже різних суб'єктів взаємовідносин у єдиному ланцюгу досить динамічного системного процесу [241].

При цьому виникнення певних ризиків в одній із ланок цього ланцюга адекватно передається всім наступним. Оцінюючи ці ризики на всіх фазах зазначеного етапу процесу доставки плодів від виробника до споживача, можна дійти висновку, що найбільшої уваги в цьому аспекті вимагає дослідження фази безпосереднього транспортування продукції, основним завданням якого об'єктивно повинно бути перевезення продуктів з максимальним збереженням якості, вчасно і, за можливості, без втрат, бо в іншому разі різко знижується рівень товарності продукції внаслідок зменшення відсотка її продажу [242, 243].

В Україні більша частина свіжої продукції транспортується автомобільним транспортом, а річковий, морський, залізничний і повітряний залучаються до цього процесу значно менше. Об'єктивно перевагою автомобільного транспорту є вищий рівень його мобільності,

²⁴¹ *Самойленко О.* Зберігання яблук: як наситити ринок вітчизняними плодами в зимово-весняний період. *Пропозиція*. 2012. № 8. С. 54–56.

²⁴² *Каделя Л.* На експорт до Китаю. *Садівництво по-українськи*. 2016. № 6. С. 26–28.

²⁴³ *Каделя Л.* Яблуня у Південному Тиролі. *Садівництво по-українськи*. 2016. № 6. С. 34–36.

маневреності в просторі й часі, що дає змогу здійснювати доставку продукції «від дверей до дверей». Частка виробників плодів, що мають власний транспорт для перевезення своєї продукції, у нас становить близько 20 %, але більша частина цих транспортних засобів не обладнана холодильними установками [244].

Використання ж найманого транспорту має свої недоліки: якість транспортування продукції за такого варіанта значною мірою залежить від сумлінності й відповідальності водія, який у процесі перевезення має всі практично неконтрольовані можливості з метою економії пального вимикати холодильний агрегат або не контролювати температурний режим, що в кінцевому підсумку знижує якість фруктів, які транспортуються. До того ж більшість так званих перевізників фруктів використовують рефрижератори, куплені у країнах Європи, тобто такі, що своє відслужили, оскільки там після 10 років експлуатації їх списують. Тому в Україні середній вік автомобілів, що використовуються становить 18 років, і вони вже давно відпрацювали свій ресурс [245].

Виходячи із ситуації, виробникам плодів під час наймання транспорту для перевезення продукції в охолоджених умовах пониженої температури потрібно обов'язково вимагати від власників чи перевізників сертифікат FRC1 (FRC – міжнародний сертифікат відповідності, видається на рефрижератори з посиленою тепло

В Україні немає організацій, що мають право видавати первинний сертифікат.

Можливим є тільки подовження сертифікатів, виданих у Європі, за умови відповідності рефрижератора необхідним вимогам), а також, щоб термін експлуатації транспортного засобу не перевищував 10 років, – це збільшить гарантії щодо збереження якості та товарності продукції під час її транспортування, особливо на значні відстані.

Не менш важливою для збереження якості плодів під час їх транспортування є тара, у якій здійснюється їх перевезення. Від правильного вибору виду тари залежать ефективність навантажувально-розвантажувальних робіт та обсяг втрат якості продукції. Значно покращує зв'язки виробників із великими торговими мережами спосіб перевезення у піддонах – на сьогодні це вже стає вимогою з боку супермаркетів.

Не менш важливим етапом у транспортуванні є також фаза підготовки до цього процесу. Необхідність її здійснення для виробника залежить від умов договору щодо поставки продукції – якщо право власності на продукцію переходить до покупця одразу після її навантаження у транспортний засіб, виробник не має жодних стимулів до проведення

²⁴⁴ Стрелюк І. Логістична мудрість. *Плантатор*. 2012. № 6. С. 9–14.

²⁴⁵ Каделя Л. Яблука з Баштанки. *The Ukrainian Farmer*. 2012. № 10. С. 54–56.

підготовчих операцій, які, звичайно, сприяють кращому перевезенню плодів під час транспортування за рахунок зменшення їх втрат.

У кінцевому підсумку, за результатами оцінки всіх основних ризиків та ключових чинників успіху, що впливають на вибір стратегії плодоовочевої галузі, серед усіх ланок єдиного процесу доведення вирощених плодів від виробника до споживача і створення при цьому доданої вартості, транспортування є тією ланкою, на яку може здійснювати вплив сам виробник, якщо він зацікавлений у зростанні прибутковості свого бізнесу за рахунок підвищення якості кінцевої продукції [246]. Правильний вибір технології вирощування саджанців є запорукою формування бажаного за якістю урожаю дорослих дерев.

Це у свою чергу сприяє кращій його реалізації: «важливо не те, що виросло в саду, а те, що і за якою ціною вдалося продати» [245].

Загальною рисою закладення яблуневих і грушевих садів в Україні є використання при цьому карликових клонованих підщеп. Ефективність такої технології висока, оскільки карликові сади починають плодоносити вже на 2–3-й рік після закладання, даючи вже по 30–50 т/га врожаю. Тому такі сади загалом є набагато вигідніші, ніж сади сильнорослі на насіннєвих підщепах. Однак недоліком «карликової» технології є необхідність зміцнення стійкості саду через низьку якірну здатність карликових насаджень, використовуючи при цьому досить високовартісні шпалери та індивідуальні опори для дерев з тим, щоб забезпечити можливість необхідного періодичного зрошення та удобрення ґрунту під ними. Економічна ефективність садів такого типу знижується пропорційно до підвищення ціни шпалер, яка разом із встановленням уже доходить до 10–20 тис. грн/га. Оптимальним виходом із ситуації є поєднання переваг сильнорослих та карликових насаджень та елімінування їх недоліків за допомогою використання для закладення саду саджанців із вставкою – інтеркалярієм [247], коли на сіянець спочатку прищеплюють вставку карликової клонової підщепи або слаборослого сорту і вже потім – необхідний сорт, що дозволяє ослабити силу росту дерева, одночасно прискоривши його вступ у плодоношення, що є умовою для закладання суперінтенсивних садів з коротким циклом експлуатації.

Аналогічну технологію можна застосовувати і в садах кісточкових порід. У разі застосування такої технології ефективність садівництва підвищується і за рахунок того, що вона дає змогу обходитись без розмноження підщеп дорогими живцями. і вирощувати саджанці на сіянцях із вставкою слаборослих сортів і підщеп.

Оскільки зимові сорти яблук потрібно закладати на зберігання відповідно до їх сорту, це краще робити великими партіями, з тим щоб

²⁴⁶ Бураков І. Смак як пріоритет. *Плантатор*. 2012. № 6. С. 15–17.

²⁴⁷ Бураков В. О. Трикомпонентні саджанці. *The Ukrainian Farmer*. 2012. № 4. С. 66–68.

можна було в зимовий період сформувати і крупні оптові партії плодів для реалізації, що, відповідно, потребує й відповідних площ під тими чи іншим сортами, але дасть змогу значно підвищити ефективність галузі. При цьому терміни досягання для власне зимових сортів мають менше значення, ніж для сортів літніх – плоди зимових сортів все одно реалізуються в основному з холодильників. Літні ж сорти доцільно підбирати таким чином, щоб їх можна було збирати і продавати в міру їх досягання. Крім того, «зменшення кількості сортів спрощує і дотримання технології, бо ж для кожного сорту потрібно знати окремі її нюанси» [245]. В обох випадках наявність достатньої кількості плодів одного сорту є економічно вигідною, оскільки дозволяє формувати привабливі для посередників оптові партії.

З метою підвищення рівня економічної зацікавленості працівників саду у результатах своєї праці доцільно на постійно закріплювати окремі ділянки саду за групами працівників, які б забезпечували на цих ділянках виконання комплексу робіт від закладення та щорічної обрізки насаджень до збирання урожаю. Причому урожай плодів для безпосереднього споживання як найбільш економічно вигідну його частину виправдано здійснювати вручну, так, як це роблять у розвинутих країнах, використовуючи досить примітивне, на перший погляд, обладнання європейського типу: контейнери для яблук на низьких візках, що рухаються, причеплені до трактора, у які працівники висипають яблука із спеціальних плодових сумок із зсипними рукавами.

Інтенсивні сади вимагають, щоб трактор був вужчий від звичайного, що поки що в Україні є досить серйозною проблемою внаслідок дефіциту спеціальної техніки.

Аналогічно вручну, не дивлячись на масштаби саду, доцільно здійснювати обрізку насаджень та проріджування зав'язі з метою формування бажаних розмірів плодів та їх густоти на деревах – «перевантаження дерева плодами спричинює періодичність у плодоношенні» [245]. Звичайно, можна обійтись і без проріджування, але тоді урожай буде складатись із дрібних плодів, а різниця у ціні реалізації буде близько 7 разів. До того ж дрібні яблука використовуються здебільшого на переробку на сік, а не на безпосереднє споживання у свіжому вигляді.

При цьому за відносно дуже крупних масштабів садівництва економічно ефективним є використання хімічних чи біологічних проріджувачів урожаю, але в Україні вони практично відсутні (принаймні – не зареєстровані). Економічного обґрунтування потребують і заходи щодо хімічного захисту насаджень від шкідників – щоб уникнути надмірного поширення отруйних речовин у навколишньому середовищі під час проведення відповідних заходів, а також максимально знизити витрати на вирощування урожаю завдяки

економії коштів та матеріалів, хімічні обробки насаджень доцільно проводити лише в разі виникнення безпосередньої відчутної загрози настання втрат урожаю чи хоча б погіршення якості плодів та з метою попередження масового розмноження шкідників. В останньому випадку необхідно визначити «критичний рівень чисельності популяції або економічний поріг шкідливості – таку чисельність того чи іншого шкідника, за якої можливі збитки, що перевищують витрати на проведення заходів захисту» [248]. Тобто можна говорити про те, що економічна доцільність здійснення боротьби зі шкідниками в саду визначається рівнем її окупності вартістю збереженого внаслідок неї урожаю плодів.

Рівень ефективності садівництва значною мірою залежить від якості зібраного врожаю. І тим прикрішими можуть бути наслідки несподіваного градобію, що останнім часом не є рідкістю навіть в умовах західних областей України. За кілька хвилин град може звести нанівець величезні зусилля і роботу цілого року. При цьому рівень пошкодження плодів градом залежить від багатьох чинників: крупні градини за незначної їх кількості завдають менших втрат, ніж менші градини у великій кількості внаслідок більшої щільності останніх, що спричинює вищу частоту ударів по плодах і може завдати 100 %-ї шкоди врожаю. Здебільшого, навіть за повного пошкодження плодів градом урожай вдається зберегти. Але він стає некондиційним і не може конкурувати з продукцією інших господарств: все вирощене доведеться відправити на переробку [249]. А це, звичайно, знижує рівень ефективності галузі та рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку.

До найбільш ефективних засобів захисту саду від граду та запобігання втратам від цього природного явища, що мають пасивний характер, можна віднести такий, як підбір спеціальної території для розміщення саду, що можна зробити, скориставшись результатами спостереження найближчого метеопосту за останні 5 років. Такий метод є практично безкоштовний, однак незручний у користуванні – зазвичай проблемою є зміна території з менш привабливої в сенсі плодівництва на більш привабливу. Активним і економічно та технологічно ефективним засобом протистояння граду, що має виражений активний характер, є використання градобійної артилерії та ракетниць. Дрібні кристали йодистого срібла, що містяться в артилерійських зарядах, розпилені у загрозливих хмарах, кристалізують навколо себе лід, утворюючи дуже дрібні градинки, які по дорозі до землі тануть і долітають уже у вигляді звичайного дощу.

Незважаючи на високу ефективність цього способу, подібна практика в Україні на сьогодні фактично повністю згорнута внаслідок

²⁴⁸ Власова О. Прийоми боротьби. *The Ukrainian Farmer*. 2012. № 3. С. 72–73.

²⁴⁹ Потанин Д. Сад під дахом. *The Ukrainian Farmer*. 2012. № 4. С. 73–74.

відсутності належного фінансування з боку держави, а для окремого підприємства такий спосіб є розкішшю, оскільки його застосування передбачає наявність відповідної артилерійської гармати, снарядів та радіолокаційної станції, яка працює на виявлення хмар у стратосфері під час їх утворення.

Більш примітивним і затратним, але водночас більш простим і надійним способом активного характеру є застосування протиградової сітки. Такий спосіб може собі дозволити і одне окреме господарство, при цьому воно залишається самостійним та незалежним у прийнятті рішень щодо боротьби з градом. Додатковим плюсом у застосуванні цього способу є також запобігання нищенню садів птахами. Це особливо стосується черешневих садів, а також садів яблуні, груші та на півдні – персика у посушливий літній період. Значного поширення такий спосіб набув у країнах Європи, особливо в Австрії, де до 80 % садів уже накривають протиградовою сіткою [249]. Застосування такого способу боротьби з наслідками граду супроводжується в країнах Європи тим, що страхові компанії вже не страхують сад від цього лиха, оскільки пошкодження саду градом вже вважається елементарним порушенням технології вирощування плодових дерев. Така ситуація дещо компенсується зростанням рівня привабливості садів для інвесторів, оскільки рівень гарантованості отримання якісного врожаю є явно вищим у разі застосування протиградової сітки. Крім того, застосування сітки дає змогу певною мірою покращувати під нею мікроклімат, оскільки воно захищає насадження й від сонячних опіків, позаяк разом із нею можна використати і певний накривний матеріал, який до того ж непогано захищає сад від перепадів температури, незначних приморозків та несприятливого вітру.

Якщо сад буде забезпечений градобійною сіткою, італійськими опорами, системами натягування, дротом, саджанцями при їх кількості на 1 га 3500–4000 шт., то затрати на 1 га становитимуть в межах 35–40 тисяч євро. Вартість щорічного догляду – приблизно 5–6 тис. євро. Тобто при реалізації яблук за ціною 40 євроцентів за кілограм сад окупить себе і почне приносити прибуток, починаючи з п'ятого року. Надалі при врожайності, наприклад, 70 т/га можна отримувати 22–23 тис. євро прибутку [250].

Накриття насаджень поверх сітки плівкою запобігає погіршенню якості урожаю черешні, сливи, аличі тощо в період їх збирання у разі дощової погоди. А сітка, виготовлена з оптичних волокон, ефективно відлякує від насаджень шкідливих комах – ос, білокрилок, трипсів, мінуючих та плодових мушок, що відчутно позитивно позначається на собівартості продукції внаслідок зменшення до мінімуму потреби у засобах захисту плодових насаджень.

²⁵⁰ Тимофєєв І. Високотехнологічне садівництво. *Агроном*. 2016. № 1 (51). С. 56–59.

На сьогодні на території України багаторічним насадженням значної шкоди завдають понад 300 видів шкідливих комах, кліщів, гризунів і близько 100 збудників грибних, бактеріальних і вірусних хвороб. Необхідно враховувати те, що сад є особливим угрупованням рослин та шкідливих організмів, де виробництво продукції на одній і тій же площі триває не один десяток років, що потребує особливого підходу як до технології вирощування плодової продукції, так і стратегії захисту цих насаджень від шкідливих об'єктів. Важлива роль в захисті багаторічних насаджень від шкідників, хвороб і бур'янів належить хімічному методу, який є частиною інтегрованого захисту рослин. В разі відсутності чи несвоєчасного проведення захисних заходів втрати врожаю сягають 25–35 %.

Серед причин низької ефективності хімічних засобів захисту рослин від основних шкідливих видів у промислових насадженнях плодових культур є тривале застосування одних і тих же препаратів, прояв резистентності до деяких груп хімічних сполук, «моральне старіння пестицидів», порушення технології їх застосування. Тому компанії-виробники змушені шукати нові системи і методи захисту промислових насаджень яблуні від шкідників і збудників хвороб з врахуванням біологічних особливостей їх розвитку та механізму дії проти них сучасних інсектицидів, акарицидів і фунгіцидів.

Отже садівництво має величезний потенціал розвитку в Україні, оскільки ми володіємо багатими й унікальними ґрунтами, маємо сприятливі природні умови для вирощування плодових і ягідних культур. Ситуація з технічним та технологічним оснащенням садівництва залишається складною. Оскільки левову частку виробництва здійснюють господарства населення, які не мають стимулів і коштів для модернізації виробництва, загальна забезпеченість галузі системами зрошення, фруктосховищами та обладнанням для сортування і пакування цього виду продукції характеризується застарілістю та недостатністю. Надзвичайно слабким є рівень розвитку післязбиральної доробки та передпродажної підготовки плодів.

Таким чином, реальними шляхами підвищення ефективності садівництва на сьогодні в Україні є підвищення впливу виробника на транспортну ланку, удосконалення технології формування саджанців, інтенсифікація процесу вирощування дерев та плодів, підвищення рівня економічної зацікавленості працівників саду у результатах своєї праці, оптимізація підбору сортів та розмірів площ під ними, економічне обґрунтування необхідності здійснення заходів щодо хімічного захисту насаджень від шкідників, підвищення ефективності боротьби з градом.